

Znacenje koncepta bezbednosti i teorija sekuritizacije

Vladimir Šulovic

Ključne reči: bezbednost, teorija, sekuritizacija, realizam, social konstruktivizam, jezicki akt

Citiranje: Vladimir Šulovic. 2010. *Znacenje koncepta bezbednosti i teorija sekuritizacije*. [e-book] Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

O konceptu bezbednosti

Od samog svog nastanka studije bezbednosti predstavljaju središte nauke o medjunarodnim odnosima, baveći se prevashodno pitanjima rata i mira. U godinama nakon Drugog svetskog rata studije bezbednosti postale su sinonim za strategijske studije sa izrazitim fokusom na vojni sektor. Međutim, usložnjavanjem agende medjunarodnih odnosa, tj. porastom broja ekonomskih i ekoloških izazova sa kojima se medjunarodna zajednica suočavala, pojavom novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, pojavom novih aktera u medjunarodnim odnosima, tradicionalno viđenje samog koncepta bezbednosti, odnosno same njegove suštine, postalo je preusko.

Pre detaljnijeg uvida u srž problema neophodno je razjasniti šta se podrazumeva pod „konceptom bezbednosti“. Pitanje o suštinskim odredbama ovog pojma predstavlja i logički prioritet, budući da bez jasnog i preciznog definisanja njegovog sadržaja i obima, nemoguće je pristupiti empirijskim opservacijama i analizi fenomena koji bi trebalo da su njime obuhvaćeni. Buzanova (Barry Buzan) definicija je jasna i govori da je „bezbednost težnja ka slobodi od pretnji“ (Buzan, 1991: 18), međutim sama sadržina ovog koncepta i dalje ostaje neosvetljena. Huysmans smatra da se definicijom smisao jedne kategorije (u ovom slučaju bezbednosti) sažima u jednu rečenicu. Glavna funkcija definisanja je identifikovanje predmeta istraživanja, tačnije otklanjanje svake nedoumice potencijalnog čitaoca u pogledu onoga o čemu se pričati dalje u tekstu. Konceptualna analiza nalik je definiciji u meri u kojoj ona takodje sažima značenje bezbednosti radi uspostavljanja jedinstvenog naučnog cilja svih budućih istraživačkih projekata, ali sažimanje njegovog značenja vrši na mnogo kompleksiji način i ne u jednoj rečenici. Pretpostavka od koje se polazi u konceptualnoj analizi je da je značenje pojma koji se istražuje u većoj ili manjoj meri odveć poznato, ali i da ono najčešće nije eksplicitno izraženo. Učiniti eksplicitnim ovo značenje koncepta tako što će ukloniti dvosmislenosti i nedoslednost prilikom njegovog korišćenja, svrha je konceptualne analize. „Konceptualna analiza ne rezultira novom definicijom. To nije komparativna analiza definicija radjena sa svrhom formulisanja jedne nove sveobuhvatne definicije. Radije, ona formuliše najmanji zajednički imenilac koji izražava „zajedničke konceptualne odlike koje leže u osnovi različitih koncepcija bezbednosti“ (Baldwin A. David (1997), „Koncept bezbednosti“, u Huysman, 1998: 231).

Pitanje je uopšte da li u teoriji i postoji opšte prihvaćeno određenje sadržaja koncepta bezbednosti i da li na njega treba gledati kao na „suštinski sporan koncept“# (Baldwin, 1997:5) ili je podesnije reći da

se radi o nedovoljnoj objašnjenosti i konfuznosti samog koncepta. U svakom slučaju, koncept bezbednosti može biti „opasno dvosmislen“ (Wolfers 1952) ako bi se koristio bez dodatnih specifikacija. Baldwin, na primer, formuliše čitavu matricu pitanja – bezbednost za koga, bezbednost za koje vrednosti, koliko bezbednosti, od kojih pretnji, kojim sredstvima, po koju cenu, u kom vremenskom periodu (Baldwin, 1997: 12-18) – koja bi trebalo da posluži kao analitički obrazac svake buduće bezbednosne studije.

Dakle, definicija pojma bezbednosti nije dovoljna, već je osim nje neophodna i posebna tekstualna organizacija.

“Tradicionalisti” vs. “proširivači” – velika debata studija bezbednosti

Ukoliko bi radi bolje preglednosti zanemarili sve nedostatke manihejske logike (u prvom redu preteranu simplifikaciju), iz obilja tekstova koji su se bavili ovim problemom, apstrahovali bismo dva pristupa, tačnije dve oprečne škole mišljenja.

Tradicionalisti, mahom pripadnici realističke škole, bezbednost su definisali kao slobodu od objektivnih vojnih pretnji opstanku države u jednom anarhičnom međunarodnom sistemu. Definicija studija bezbednosti Stivena Volta (Stephen Walt) možda na najeksplicitniji način izražava tradicionalističko viđenje problema. On studije bezbednosti definiše kao „studije pretnje, upotrebe i kontrole vojne moći“ (Walt S. (1991), u Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 3). Ovaj pristup je u suštini zasnovan na jasnom ontološkom stanovištu da je društvena istina prevashodno proizvod delanja materijalnih faktora, odnosno da su „kako društveni odnosi tako i bezbednosne pretnje plod materijalnih faktora i da postoje „objektivno““ (F Ejodus 2007). Druga fundamentalna pretpostavka ovih teorija jeste epistemološka pretpostavka, odnosno način na koji odgovaraju na pitanje kako se dolazi do saznanja o društvenim istinama. Metod koji stoji u osnovi ovih teorija jeste pozitivistički metod. Osnovno polazište pozitivističkog pristupa jeste da društvene činjenice treba posmatrati kao stvari – kao u prirodnim naukama. Opisivanjem i sredjivanjem opažajnih činjenica treba otkrivati uzročne odnose i zakonitosti društvenih pojava. Subjekt koji posmatra i analizira i objekat njegove analize su u ovom slučaju odvojeni.

Druga škola mišljenja, tzv. „proširivači“# na čelu sa Beri Buzanom, dovela je u pitanje ovakvu koncepciju bezbednosti proširivanjem i produbljivanjem agende bezbednosnih studija i po horizontali i po vertikali. Imajući u vidu horizontalnu dimenziju, proširivači smatraju da se koncept bezbednosti u praksi proširio sa isključivo vojnih i na političke, ekonomske, socijalne i ekološke sektore. Vertikalno gledano, izmenjeni koncept bezbednosti bi trebalo da bude otvoren i za referentne objekte# koji nisu država (individue, društvene grupe, čovečanstvo kao celina). Ontološko stanovište kritičara tradicionalističkog shvatanja bezbednosti je da su „društveni odnosi i bezbednosne pretnje zapravo plod intersubjektivne ideacione društvene konstrukcije i da ne postoje objektivno, sami za sebe“ (F Ejodus 2007). Ovo je jedno, u osnovi, anti-esencijalističko ontološko stanovište. Odgovarajući na pitanje da li istina o društvenoj stvarnosti sadrži jedno, jedinstveno, nepromenljivo, esencijalno značenje ili

postoji više verzija njenog interpretiranja, pristalice ove škole mišljenja se nedvosmisleno opredeljuju za potonju soluciju. Savršeno i zaokruženo znanje ne postoji. Istina o realnosti je socijalno-konstruisana interpretacija. Stoga je jasno da i metod kojim se služe ne bi li došli do spoznaje ne može biti pozitivistički metod, već jedna vrsta „empatičke interpretacije“ (F Ejdus 2007) činjenica. Pretpostavka metodološkog interpretativizma (post-pozitivizma) je da između subjekta i objekta spoznaje postoji neraskidivo jedinstvo, stoga su i činjenice relativne i zavisne od posmatrača#. Mišljenje većine konstruktivista je da se „teorija ne dešava posle činjenica. Umesto toga, teorije igraju veliku ulogu u konstruisanju i određivanju šta te činjenice zapravo jesu“ (Enloe and Zalewski, 1995: 299) Imajući u vidu ovakav stav, relevantnost razlika između „stvarnih“ i „opaženih“ pretnji prestaje. Posledica ovakvog epistemološkog stava je da je osnovni cilj nauke o bezbednosti razumevanje društvene realnosti, a ne njeno objašnjenje. Razumeti neku društvenu pojavu znači shvatiti i interpretirati značenje koje joj pridaju društveni akteri.

Teorija sekuritizacije – ogroman korak napred u studijama bezbednosti

Radikalna transformacija bezbednosnog ambijenta, potpuna rekonfiguracija sistema globalnih odnosa moći i sile na kraju Hladnog rata i izlaženje na videlo potpuno novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, samo su doprineli rasplamsavanju debate o redefinisaju samog koncepta. Centralno mesto u toj debati bilo je pitanje da li i kako proširiti i produbiti koncept bezbednosti ne dovodeći u pitanje njegovu logičku koherentnost, kako proširiti fokus istraživanja i na druge, nevojne sektore, a sam koncept ne obesmisлити i učiniti ga za analitičare neupotrebljivim oruđem.

Ogroman doprinos savremenim studijama bezbednosti dala je tzv. Kopenhaška škola studija bezbednosti#, koja je ponudila jednu sasvim inovativnu, originalnu perpektivu na širok spektar bezbednosnih pitanja, jasno uvidevši da se bezbednosna dinamika ne može više svoditi samo na vojno-političke odnose dveju super-sila ma koliko značajni oni bili. U tom smislu, pripadnici Kopenhaške škole stoje jasno na strani tzv. proširivača. Međutim, kao što je u tekstu pokazano, onog trenutka kada se napusti ideja da se pojam bezbednosti vezuje samo za određene referentne objekte (kao što je država) i za određenu vrstu bezbednosnih pretnji (kao što su vojne), pitanje „koji je to kvalitet koji neko pitanje pretvara u bezbednosno pitanje“ (Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 21) dospeva u sam centar kontroverze. Bez jasnih kriterijuma koji jedno bezbednosno pitanje odvajaju od ne-bezbednosnog, koncept bezbednosti je trivijalan koncept koji iza sebe ostavlja samo konfuziju.

Pokušavajući da odgovori na ovo pitanje Beri Buzan, jedan od predstavnika Kopenhaške škole, kreće od tvrdnje koja nesumnjivo predstavlja nasleđe tradicionalističkog shvatanja bezbednosti: bezbednosno pitanje je pitanje opstanka, tj. stanja egzistencijalne ugroženosti referentnog objekta koje opravdava upotrebu vanrednih mera i akcija koje izlaze iz uobičajenog okvira političke procedure u cilju neutralisanja pretnje (Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 21). Međutim, radikalni raskid sa tradicionalnim studijama bezbednosti počinje multisektorskim# pristupom istraživanju bezbednosti. Konstatovanje postojanja i drugih sektora bezbednosti osim vojnog dozvoljava mogućnost postojanja i drugih referentnih objekata bezbednosti osim države, i u skladu sa tim, postojanje mnogo šireg

opsega bezbednosnih pretnji, budući da će njihova priroda varirati u odnosu prema karakteristikama konkretnog referentnog objekta.

Sa druge strane, ni materijalistička pretpostavka tradicionalnih bezbednosnih studija o objektivnosti bezbednosnih pretnji, po kojoj one postoje nezavisno i izvan diskursa, nije ostala van dometa kritike. Kopenhaška škola studija bezbednosti koncipira bezbednost kao proces socijalnog konstruisanja pretnji koji uključuje sekuritizujućeg aktera# (političku elitu najčešće), koji označava određeno pitanje kao urgentno i kao preteće po opstanak referentnog objekta što, jednom kada publika# to prihvati, legitimiše upotrebu vanrednih mera radi otklanjanja pretnje. Na taj način, pitanje je sekuritizovano i iz oblasti redovne politike izmešteno i stavljeno na dnevni red „politike panike“ (Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 34).

„Bezbednost je rezultat poteza koji izvodi politiku izvan ustanovljenih pravila igre i neko pitanje tretira kao pitanje posebne vrste politike ili kao pitanje koje je iznad normalne politike“ (Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 23). Potez o kome govori prethodna rečenica teoretičari Kopenhaške škole nazivaju sekuritizujućim potezom.

U osnovi ovakvog shvatanja bezbednosti stoji socijalno-konstruktivistička pretpostavka da bezbednosne pretnje ne postoje nezavisno od diskursa kojim se oni označavaju kao takve. Ideje i jezik kao njihov izraz oblikuju stvarnost, stoga jezik postoji i pre bezbednosti. Štaviše, bezbednost se u teoriji sekuritizacije konceptualizuje kao jezički akt.# „Ovako shvaćena, bezbednost nije reč koja upućuje na nešto što je realno, već samo izgovaranje ove reči predstavlja bezbednosni čin. Govoreći reči, nešto je učinjeno“ (Waever, 1995: 55)#. Prema tome, bezbednost nije subjektivna percepcija koja se odnosi na nešto realno, spolja dato, koje postoji nezavisno od ove percepcije, jezički akt se odnosi samo na sebe. Samim činom govora o nekom pitanju kao bezbednosnoj pretnji, ono postaje bezbednosno pitanje. U tom smislu, jezički akt je, sam po sebi, autoreferentna struktura, struktura koja upućuje na sebe samu. Na ovaj način je i dihotomija između subjektivnog i objektivnog određenja bezbednosti stavljena u zagrade.

Tretirati nešto kao bezbednosno pitanje je uvek stvar izbora - političkog izbora (Waever, 2000: 251). Ovaj izbor se realizuje kroz sekuritizujuću diskurzivnu praksu etiketiranja nečeg kao bezbednosne pretnje. Međutim, konstruisanje bezbednosnog pitanja putem jezičkog akta nije u rukama pojedinca. Ako bi to bio slučaj, između jezičkog akta i subjektivne percepcije i interpretacije bezbednosne pretnje ne bi postojalo razlike, i okviri dihotomije subjektivnog/objektivnog određenja bezbednosti ne bi bili prevaziđeni. Sekuritizacija je „suštinski intersubjektivan proces“ (Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 30). To je proces konstantnog pregovaranja između sekuritizujućeg aktera, koji pitanje stavlja na dnevni red, i publike, na kojoj je da nametnuti dnevni red prihvati ili ne. Sekuritizacija se ne može nametnuti. Samo pristanak publike opravdava upotrebu vanrednih mera, koje uključuju i kršenje redovnih političkih procedura, u cilju neutralisanja pretnje. „Tako, bezbednost (kao uostalom i politika) u krajnjoj liniji nije ni sa objektima, ni sa subjektima, nego između subjekata“ (Buzan, Waever i de Wilde, 1998: 31).

I na kraju, za razliku od normativnog stanovišta većine teoretičara bezbednosti – tradicionalnih i alternativno-kritičkih – koji pretpostavljaju bezbednost da je nešto pozitivno i poželjno, teoretičari Kopenhaške škole smatraju da bezbednost ne treba idealizovati. Sekuritizovanje određenog pitanja

dovodi do kraha normalnog političkog procesa i liberalnih demokratskih procedura i stoga na sekuritizaciju treba gledati negativno i kao nužno zlo. Kao optimalnu dugoročnu opciju oni preporučuju sekuritizaciji suprotan proces – desekuritizaciju, tj. vraćanje određenih pitanja iz domena urgentnog, vanrednog, sekuritizovanog u domen obične javne sfere. U tom smislu, oni na svoju teoriju ne gledaju kao politički neutralno analitičko oruđe. Štaviše, kada god je to moguće nastoje potpomognuti procese desekuritizacije tako što će dekonstruisati postojeće sekuritizujuće diskurse.

Kritika analitičkog okvira sekuritizacije

Okvir istraživanja bezbednosnih problema postavljen teorijom sekuritizacije pokazao se kao veoma korisno analitičko oruđe, naročito za teoretičare koji ideju o objektivnosti bezbednosnih pretnji dovode u pitanje. Elegantno postavljen, ovakav analitički okvir izazvao je veliko interesovanje akademske javnosti i podstakao brojne debate i kritike, koje su imale za cilj da ga dalje preciziraju kako bi povećali njegovu eksplanatornu moć i logičku koherentnost.

Međutim, koliko god doprinos teorije sekuritizacije boljem razumevanju koncepta bezbednosti bio veliki i inovativan, ima i kritičara koji govore u prilog tvrdnje da je analitički okvir ove teorije problematično uzak (McDonald, 2008: 564). Prvo, forma sekuritizujućeg akta, je definisana preusko, sa glavnim fokusom na govor dominantnih aktera (političke elite najčešće), što nameće jednu vrstu i suviše uskog tumačenja da je proces sekuritizacije u toku jedino od onog momenta kada predstavnici određenih institucija političke zajednice (najčešće države) dramatičnim diskursom određene objekte označe kao pretnju. Dakle, sa jedne strane akcenat je stavljen na govor i njegovu performativnu moć konstruisanja bezbednosti, dok su izostavljene druge forme predstava, kao što su slike ili materijalna praksa (McDonald, 2008: 564), a sa druge strane, marginalizovana je i uloga svih ostalih aktera osim elite na vlasti, koja je, u najboljem slučaju, svedena na ulogu pasivnih recipijenata sekuritizujućeg diskursa. Na ovaj način, fokusom analize na govor političkih lidera određene države, analitički okvir ove teorije se dramatično sužava (budući da je broj aktera i njihovih praksi relevantnih za bezbednost drastično limitiran), a određenje sadržaja koncepta bezbednosti se u mnogome približava određenjima datim u tradicionalnim studijama bezbednosti.

Sa druge strane, konceptualni okvir sekuritizacije posebno ističe važnost pristanka publike za uspešno realizovan sekuritizujući proces. Kontekstualni faktori# pomažu u objašnjenju onoga što verovatnoću da će određeni sekuritizujući potezi biti prihvaćeni čini većom nego u drugim slučajevima. Kontekst je nešto što postoji „objektivno“, nezavisno od glavnih aktera sekuritizujućeg diskursa, što pomaže ili ometa sekuritizacioni proces, ali kao takav, tvrdnju da je bezbednost društvena konstrukcija čini paradoksalnom. Postoji dakle unutrašnja napetost u razumevanju sekuritizacije kao procesa, sa jedne strane produktivnog (fokusirajući se pritom na performativnu moć jezičkog akta), odnosno konstruktivnog (tvrdeći da je bezbednost intersubjektivno konstituisana). Stoga su predstavnici tzv. druge generacije teoretičara sekuritizacije smatrali da sekuritizacija ne može biti pravilno shvaćena van istorijskog i kulturnog konteksta u kojem se sekuritizujući diskurs odvija. U tom smislu, i značenje samog koncepta bezbednosti je kontekstualno.

Konačno, analitički okvir istraživanja bezbednosti je postavljen preusko imajući u vidu pretpostavku da se jedino kroz označavanje određenih objekata kao bezbednosnih pretnji prikazuje suština bezbednosnog akta (McDonald, 2008: 564). Ponekad je efikasnije ako se bezbednost konceptualizuje u smislu normativnih ciljeva koje treba postići ili kao izraz osnovnih vrednosti koje je potrebno zaštititi, nego ako se artikuliše kao nešto "od koga i od čega se treba braniti". Na taj način, razumevati bezbednosti kao nešto negativno po sebi ne predstavlja više logički imperativ, a desekuritizacija ne predstavlja više jedinu optimalnu dugoročnu opciju.

Zaključak

Rad Kopenhaške škole studija bezbednosti, u vezi sa postojećim problemom redefinisavanja koncepta bezbednosti, svakako predstavlja jedno od najinteresantnijih zbivanja u savremenim studijama bezbednosti. Najobimnije i najsistematičnije interpretacije različitih implikacija širenja koncepta bezbednosti delo su predstavnika ove škole mišljenja. Iako je tačno reći da redefinisavanje koncepta kakvo su ponudili ovi teoretičari nije bez mana, tvrdnja da se ovde odvija nešto krajnje inovativno ostaje bez svake sumnje.

Literatura:

1. Baldwin, D., (1997) "The Concept of Security", in *Review of International Studies*, No. 23, pp. 5-26.
2. Balzacq, T. 'Constructivism and Securitization Studies', forthcoming in Myriam Dunn & Victor Mauer (eds.), *Handbook of Security Studies* (London: Routledge, 2009).
3. Buzan, B. (1991) *People, states and fear: An Agenda for security Analysis in the Post-Cold War Era*. Brighton: Weatsheaf
4. Buzan, B., Waever, O. and de Wilde, J. (1998) *Security – A New Framework for Analysis*, Colorado: Lynne Rinner Publishers, Inc., Boulder.
5. Ejđus, F., (2009) "Opasne veze – teorija sekuritizacije i Šmitovsko nasleđe", u *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 13, pp. 9-17.
6. Ejđus, F., (2007) "Savremene teorije bezbednosti", predavanje održano na Diplomatskoj akademiji Ministarstva spoljnih poslova, Beograd, Januar 2007.
7. Huysmans, J., (1998) Revisiting Copenhagen:: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe, *European Journal of International Relations*, No. 4, pp. 479-505.
8. Huysmans, J., (1998) Security! What Do You Mean?: From Concept to Thick Signifier, *European Journal of International Relations*, No. 4, pp. 226-255.
9. McDonald, M., (2008) "Securitization and the Construction of Security", *European Journal of International Relations*, No. 14, pp. 563-587.
10. Smith, S. "The contested Concept of security", in Ken Booth ed. *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder, 2005.
11. Taureck, R., (2006) Securitization theory – The Story So Far: Theoretical inheritance and what it means to be a post-structural realist. Paper presented at the 4th annual CEEISA convention, University of Tartu, 25-27 June.

12. Taureck, R. (2006) "Securitization theory and Securitization Studies", *European Journal of International Relations*, No. 9, pp. 53-61.
13. Žilović, M., (2009) "Pojam političkog i budućnost Kopenhaške škole", u *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 13, pp. 17-29.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Gundulićev venac 48, 11000 Beograd

Tel: 011 | 3287 226; 011 | 3287 334

Email: office@bezbednost.org

www.bezbednost.org